

Socjologiczne aspekty mitu

Monika Gruba

Instytut Socjologii, Uniwersytet Rzeszowski

al. Rejtana 16c, 35-959 Rzeszów

monika.a.gruba@gmail.com

Dariusz Wadowski: *Mit w społeczeństwie i kulturze*. Lublin 2013: Wydawnictwo KUL; stron 253.

Mit w społeczeństwie i kulturze jest częścią (tomem IX) cyklu *Tożsamość osób, zbiorowości i instytucji*, wydawanego przez Katedrę Socjologii Kultury Uniwersytetu Lubelskiego. Wspominany cykl ukazuje tytułową tożsamość w kilku kontekstach, między innymi: wielokulturowości, komunikacji, sztuki oraz mitów.

Książka Dariusza Wadowskiego składa się ze wstępu – w którym autor wyraża pragnienie ukazania czytelnikowi złożoności i wielopostaciowości mitu (zwłaszcza w ujęciu socjologicznym) – czterech spójnych tematycznie rozdziałów oraz zakończenia.

W rozdziale I pt. *Cechy myślenia mitycznego* autor objaśnia podstawowe zagadnienia i terminy związane z mitem. Nie sposób bowiem przystąpić do dalszej lektury bez znajomości wielorakich definicji mitu i myślenia mitycznego, teorii naukowych oraz funkcji, jakie przypisywano mitowi niegdyś i przypisuje się mu współcześnie. Brak zgody uczonych w kwestii tak fundamentalnej, jaką jest definiowanie mitu, wskazuje na trwające wokół tego zjawiska od wieków kontrowersje i spory. Nie ustaje polemika uczonych odnośnie do samego źródła mitów; w owym sporze ścierają się dwie teorie, z których jedna wskazuje na umysł ludzki jako źródło wszelkich przejawów mityczności, druga zaś prapoczątków i warunku nieustannej odnawialności mitologii upatruje w społeczeństwie i kulturze. Co ciekawe, opcje te tylko pozornie się wykluczają, gdy natomiast przyjrzeć się im bliżej, okazują się

komplementarne i dopiero w zestawieniu ukazują prawdziwe pochodzenie mitu. Ostatecznie bowiem mit jest skorelowany z człowieczeństwem jako takim – zarówno w jego aspekcie indywidualnym, jak i społecznym.

Z powodu swej złożoności, mit stał się przedmiotem zainteresowania reprezentantów wielu dziedzin nauki, chociażby: antropologów kulturowych, religioznawców, psychologów, literaturoznawców, politologów i socjologów. Każda z tych dziedzin odnalazła w micie własny aspekt – w tym sensie, że godny zbadania i sformułowania teorii, co wskazuje na wszechobecność mitu i przenikanie go do wielu sfer ludzkiej egzystencji.

Szczególnie istotne wydaje się zasygnalizowanie czytelnikowi wielu, ponadczasowych i ponadkulturowych, funkcji mitu. D. Wadowski dokonał wyczerpującego przeglądu zadań, które mit pełnił i pełni obecnie – od najbardziej archaicznej funkcji poznawczej i objaśniającej rzeczywistość, po funkcję integracyjną i tożsamościową, które przejawiają się także współcześnie i dotyczą chociażby tzw. mitów etnicznych.

Rozdział II pt. *Formy i sposoby obecności mitu w społeczeństwie i kulturze* zawiera analizę poszczególnych przejawów mitu – symboliki, rytuałów, ideologii, pamięci zbiorowej oraz myśli utopijnej.

Symbole to tworzywo mitów, jednocześnie jednak wykorzystywanie symboli w mitach nadaje im aspekt etyczny, co pozwala odróżniać symbole mitologiczne od wytworów symbolizacji zachodzących w sztuce i nauce. Rytuał jest z kolei aktualizacją i dramatyzacją mitu, wyznaczając ponadto czas święty w ludzkiej egzystencji.

Jak stwierdził autor recenzowanej książki: „Mit jest niezbędny, aby poradzić sobie z chaosem i niejednoznacznością wydarzeń historycznych” (s. 97). Pamięć zbiorowa podlega więc w dużej mierze mityzacji, która jest ukierunkowana na nadanie celowości zdarzeniom z przeszłości – ukazania ich sensu oraz powołania człowieka i całych narodów w dziejach. Zdaniem D. Wadowskiego, historia sama w sobie nie przedstawia bowiem żadnego sensu, nawet wówczas, gdy określi się genezę i konsekwencje konkretnych faktów. Mityzacja pozwala uporać się z wydarzeniami traumatycznymi dla społeczeństw, chociażby z wojną, podbojem i eksterminacją. Autor zauważa także, iż mity służą przenoszeniu przeszłości w teraźniejszość, histo-

ria (faktografia) natomiast skutecznie oddziela przeszłość od terażniejszości. Za pomocą mityzacji sytuuje się postacie i wydarzenia w sferze aksjologicznej i afektualnej, tj. łączy się je z określonymi wartościami i emocjami. Owa waloryzacja przeszłości odzwierciedla orientację danej kultury i utrwała taką wizję dziejów, która służący podtrzymaniu ładu i tożsamości.

Autor książki dokonał dość wnikliwego porównania mitu i ideologii, ukazując ich wzajemne podobieństwo co do struktury, pełnionych funkcji oraz odwoływania się do emocjonalności odbiorcy. Zarówno mit, jak i ideologia operują archetypami – nieustannie odtwarzalnymi i inspirującymi. Owe zjawiska różni natomiast to, że ideologia działa poza sferą religijną i jest nastawiona na propagowanie wizji przemian służących osiągnięciu sprawiedliwości, ładu oraz dobrobytu bez odwołań transcendentnych. Kolejną różnicą jest fakt, iż warunkiem koniecznym dla powstania i działania ideologii jest społeczeństwo pluralistyczne, w którym funkcjonują odmienne, ścierające się ze sobą, systemy wartości i grupy interesu. Według autora, ideologia zyskuje rację bytu dopiero, gdy może rywalizować o dominację z innymi dyskursami politycznymi, mit *sensu stricto* wykazuje zaś tendencje totalizujące i „krępujące wyobraźnię” całych społeczeństw.

Ukazane w książce relacje między mitem a myśleniem utopijnym wskazują na intensyfikację ich wzajemnego przenikania się wraz z nastaniem czasu głębokich, gwałtownych przemian i wzrostem niepokojów społecznych. D. Wadowski wnioskuje, iż formułowane w utopiach i antyutopiach cele do osiągnięcia i zagrożenia, czyhające na ludzkość, były i są nadal lokowane w przestrzeni mitycznej i korzystają z zasobów mitycznej symboliki.

Rozdział III pt. *Spółeczeństwo nowoczesne i usiłowania uwolnienia się od mitu* poświęcono między innymi nowoczesnym tendencjom mitotwórczym, które przypisywały państwu cechy sakralne i charyzmatyczne. Autor pracy zauważył, że powstaniu państwa nowoczesnego towarzyszył rozwój symboliki władzy, rytualizacja w ramach rozbudowy aparatu biurokratycznego oraz kreowanie idei wybrańca i wspólnotowości. Innym przejawem nowoczesnych mitów była kultura masowa, szczególnie podatna na oddziaływanie treści mitycznych. Kultura masowa operuje silnymi ładunkami emocjonalnymi, asymiluje także i przekształca mity klasyczne,

aby oddziaływać na podświadomość odbiorców, którzy chętnie odnajdują w niej znane już skądinąd motywy i postacie.

Kolejnym z tematów poruszonych w rozdziale III jest mit postępu, który autor definiuje za Christopherem Lasch'em jako zsekularyzowaną wersję chrześcijańskiej wiary w opatrzność. Mit postępu jest strategią nadawania sensu procesowi dziejowemu i jednocześnie ubóstwia poniekąd społeczeństwo, które jest zdolne osiągać pożądaną stan (przez coraz doskonalsze i bardziej złożone stadia rozwoju) bez odwoływania się do boskiej interwencji i opieki. W ramach mitu postępu społeczeństwo jest swym kreatorem i ostatecznym weryfikatorem dokonujących się przemian. Negatywny aspekt mitologizacji postępu dotyczy dowartościowania twórczych zdolności człowieka i społeczeństw kosztem instrumentalizacji natury i jej brutalnej eksploatacji.

Mit rewolucji ukazuje natomiast rewolucję jako „drugie stworzenie świata” i punkt odniesienia dla przyszłych wydarzeń, wykorzystuje ponadto koncepcję wybrańca i ideę prometejską. Każda rewolucja ma grono męczenników i wyznawców, dla których proces rewolucji jest historią świętą, która otwiera nowy etap w dziejach ludzkości. Mit rewolucji był przywoływany między innymi przez ideologów i animatorów rewolucji bolszewickiej oraz tzw. rewolucji kulturalnej w Chinach. Inspiracje mitologią rewolucyjną można także odnaleźć w wielu ruchach reformatorskich, szczególnie lewicowych, działających w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku.

D. Wadowski wskazał również na mityczne postrzeganie rzeczywistości jako cechę systemów totalitarnych, odwołujących się do mitów millenarystycznych, genealogicznych oraz eschatologicznych. Punktem docelowym w retoryce totalitaryzmu jest pewien porządek idealny (utopia), ku któremu wiedzie walka z różnie definiowanymi wrogami tegoż porządku. Program hitleryzmu nawiązywał do mitów rasy i krwi, założenia komunizmu były zaś związane z mitem rewolucji i proletariatu.

Rozdział IV pt. *Powrót mitu w społeczeństwach ponowoczesnych* zawiera refleksje dotyczące powiązań mitu z procesami mediatyzacji społeczeństwa, konsumpcjonizmem oraz koncepcją przymusu zabawy i rozrywki.

Autor książki zwraca uwagę na sposób kreacji bohaterów kultury popularnej, tzw. celebrytów, wedle wzorca heroicznego. Celebrytom przypisuje się atrybuty porównywalne z magicznymi mocami, ich życie jest natomiast ukazywane jako medialny spektakl, stylizowany na podobieństwo narracji archaicznych, gdzie bohatera ukazywano w ramach opozycji binarnych – egzystując na styku świata realnego i wyobrazonego, oscylując między narcyzmem a autodestrukcją, miłością i nienawiścią oraz uwielbieniem publiczności i zapomnieniem.

Praca podkreśla również mityczne pochodzenie internetu, który nie ma konkretnego twórcy i do nikogo nie należy, globalna sieć wyłoniła się bowiem w pewnym momencie dziejów jako kolektywny wytwór użytkowników. Internet jest „wszechobecny” (pomimo niewidocznej infrastruktury), wszechwiedzący (choć nie wiadomo, gdzie są gromadzone informacje), pozwala także pokonywać ograniczenia czasowe i przestrzenne oraz uczestniczyć w odciętej rzeczywistości alternatywnej. Dodatkowo niektórzy z użytkowników sieci (hakerzy) działają podobnie jak mityczny *trickster* (archetyp boga-żartownisia), dokonując wyłomu w zastanym porządku i odgrywając rolę ambiwalentną w społeczności internautów na takiej zasadzie jak *trickster* w gronie archaicznych bogów i herosów.

D. Wadowski dokonał przeglądu koncepcji dotyczących magicznego aspektu konsumpcji i marketingu. Według George’a Ritzera, umagicznienie konsumpcji polega na jej rytualizacji i teatralizacji oraz na funkcjonowaniu „świątyni konsumpcji”. W owych świątyniach obowiązuje prymat przyjemności i terażniejszości, unieważniający trud i problemy dnia codziennego. Pseudoreligijna przestrzeń centrów handlowych wyznacza także czas zwykły i czas święty. Ten ostatni dyktuje pojawianie się nowych, sezonowych kolekcji, wyprzedaże i rytuał weekendowych zakupów.

Kolejna kwestia dotyczy mitu zabawy. Autor prezentuje koncepcje: „moralności uciechy” Daniela Bella, „totalnej karnawalizacji” Umberto Eco oraz amoralny archetyp „wiecznego dziecka” (*puer aeternus*) Michela Maffesoliego. D. Wadowski formułuje wniosek, iż w spluralizowanych i wielokulturowych społeczeństwach ponowoczesnych zabawa przenika niemal wszystkie aspekty egzystencji, ponieważ nie istnieje jednoznaczny podział, co nią jest, co zaś nie jest. Dodatkowo przymus rozrywki wpisuje się we współczesne tendencje antyintelektualne, gdyż społeczeń-

stwom ponowoczesnym, w nieustannej pogoni za zabawą, coraz trudniej przychodzi porządkowanie i pogłębianie wiedzy oraz myślenie krytyczne.

Mit w społeczeństwie i kulturze to z pewnością książka interesująca dla przedstawicieli wielu nauk, szczególnie zaś dla socjologów, zajmujących się badaniami mitu. Autor, dokonując przeglądu koncepcji funkcjonowania mitu w społeczeństwach nowoczesnych i ponowoczesnych, przypisanych więc socjologii, nie tylko uzasadnia istotność badań nad mitem współcześnie, ale także wypełnia lukę w polskim piśmiennictwie na ten temat, kontynuując poniekąd refleksję Marka Czerwińskiego.

Zaprezentowane w książce podejście socjologiczne nie jest pozbawione nawiązań do innych nauk wykazujących zainteresowanie mitem, gdyż jedynie w ten sposób jest możliwe pełne zobrazowanie obecności treści mitycznych w tytułowych: społeczeństwie i kulturze.

Praca pełni funkcję przeglądową, ma zatem głównie na celu ukazanie wielości stanowisk w badaniach nad mitem, nie brakuje w niej także odwołań do praktyki życia społecznego. Książka D. Wadowskiego może być podstawą dalszych dociekań, sama nie oferując wyczerpujących analiz, sprawdza się bowiem doskonale jako zachęta i „kierunkowskaz” do ich poszukiwania.

Jedynym zarzutem, jaki można postawić recenzowanej książce, jest język – daleki niekiedy od stylu naukowego. Autor operuje bowiem terminami zapożyczonymi z innych dziedzin nauki. Mowa jest na przykład o „podglebieniu” zjawiska społecznego, „scalaniu organizmu społecznego”, tudzież „procesie osmozy” w kontekście wzajemnych oddziaływań mitologii i utopii. Owe metafory, jakkolwiek obrazowe, wyraźnie odbiegają od terminologii przyjętej w naukach społecznych. Czytelnika może także razić znaczne nagromadzenie w tekście tautologii, jak chociażby „modernizacyjny rozwój” i „transcendentne sacrum”, co sprawia, że praca jest mniej przejrzysta i tym samym trudniejsza w odbiorze.

wpłynęło/received 23.06.2014; poprawiono/revised 27.06.2014.